

1.02
Prejeto 11. 12. 2009

UDK 359(497.4-15)"1943/1945"

Rok Filipčič*

Mornariški odred NOVJ Koper

IZVLEČEK

V prispevku avtor kronološko prikazuje delovanje partizanskega Mornariškega odreda v slovenski Istri. Opisani so tudi začetki partizanskega boja na Jadranu in vojaško-politični položaj v letih 1943-1945, ki je pripeljal do ustanovitve odreda.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Slovenija, slovenska Istra, narodnoosvobodilni boj, partizani

ABSTRACT

THE KOPER MARINE DETACHMENT OF THE PEOPLE'S LIBERATION ARMY OF YUGOSLAVIA

*The contribution is based on the B. Sc. thesis entitled *The Koper Marine Detachment of the People's Liberation Army*. The contribution outlines chronologically the operations of the Marine Detachment in the Slovenian Istria. The beginnings of the partisan struggle in the Adriatic Sea and the military-political situation between 1943-1945, leading to the establishment of this detachment, are also described.*

Key words: World War II, Slovenia, Slovenian Istria, national liberation struggle, partisans

---

* Univ. dipl. zgodovinar, kustos, Vojaški muzej Slovenske vojske, Engelsova ulica 15, SI-2111 Maribor; e-naslov: rok.filipcic@mors.si

---

Aprilska vojna in začetki partizanskega boja na Jadranu

Aprilski začetek vojne leta 1941 je prešel Kraljevino Jugoslavijo kot vihar. Tako kot drugi rodovi vojske je agresorjem tudi mornarica nudila le šibak odpor. Aktiviranje vojne mornarice se je začelo že kmalu po 27. marcu. V času napada na Beograd 6. aprila 1941 so bile enote kraljeve mornarice v priobalnem pasu in so bile v povečani stopnji bojne pripravljenosti. V skladu z direktivo za obrambo jugoslovanskega morja in obrežja je vojna mornarica svoje naloge opravljala pretežno v obalnih vodah.¹ Štab flote je 16. aprila ukazal posadkam, naj predajo svoje ladje, podmornice in hidroavione prihajajočim nemškim in italijanskim enotam. Brezpogojna kapitulacija jugoslovanske vojske, ki je stopila v veljavo naslednji dan ob dvanajsti uri, je bila v stavbi češkoslovaške ambasade v Beogradu podpisana 17. aprila. Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije oziroma vseh rodov njene vojske sta si vzhodno jadransko obalo razdelili Italija in Neodvisna država Hrvaška (NDH). Ladje jugoslovanske vojne mornarice, ki so jih po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije zasegle italijanske sile, in tiste, ki so jih zasegle posadke NDH, so Italijani rekvirirali, preimenovali in jih uvrstili v svojo vojno mornarico.

Po izdaji odloka politbiroja Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ) o splošni ljudski vstaji 4. julija 1941 so začele partijske organizacije zbirati prve partizanske skupinice na jugoslovanski obali in otokih. Za začetek narodnoosvobodilnega boja na Jadranu bi lahko šteli 13. julij 1941. Tedaj je bilo v Virpazarju zaplenjenih nekaj manjših ladij, z eno od njih so poslali v Skadar 46 zajetih italijanskih vojakov, ki so jih zamenjali za sanitetni material in hrano.² V noči z 12. na 13. julij so partizani pri Petrovcu napadli italijansko motorno jadrnico in med izkrcavanjem ubili dvanajst italijanskih vojakov, 13 pa ranili.³ Sledilo je več bojnih akcij partizanov pomorščakov. Tu je šlo predvsem za akcije manjših enot partizanske mornarice, ustanovitve večjih enot pa vojni položaj še ni dovoljeval. Prvi mornariški odred je bil ustanovljen v Podgori, najverjetneje 23. januarja 1943, in je bil uradno poimenovan Odred vojne mornarice južne Dalmacije.⁴

18. oktobra 1943 je Vrhovni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POJ) ustanovil Mornarico NOVJ in jo podredil štabu VIII. korpusa, ki je bil odgovoren vrhovnemu štabu za obrambo obale in otokov. Za komandanta mornarice je bil imenovan Srečko Manola, za njegovega namestnika pa Velimir Škorpik. Vrhovni štab je 24. oktobra izdal novo odredbo, po kateri je Josip Černy prevzel dolžnosti komandanta mornarice, za njegovega pomočnika je bil imenovan Srečko Manola, Uroš Marderšič pa je prevzel dolžnosti načelnika štaba.⁵ Začetna naloga poveljstva mornarice je bila, da iz obstoječih štabov mornariških komand oblikuje mornarico, da se aktivno bori proti okupatorju in njegovim domačim pomagačem, da brani otoke ter komunikacije na obali in notranjih vodah.⁶

---

1 Janez Tomšič: Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki. Ljubljana 1974 (dalje Tomšič, NOB na Jadranu), str. 9.

2 Jovan Vasiljevič: Mornarica NOVJ. Beograd 1972 (dalje Vasiljevič, Mornarica NOVJ), str. 34.

3 Prav tam, str. 35.

4 Jovan Vasiljevič: Vojnopomorska istorija, 2. Beograd 1978, str. 18.

5 Jovan Vasiljevič: Obračun na Jadranu. Zagreb 1962, str. 99.

6 Jovan Vasiljevič: Dejstva na Jadranu u narodnooslobodilačkom ratu. Beograd 1957, str. 81-82.

Vrhovna komanda nemške vojske je na kapitulacijo italijanske vojske računala, še preden je 8. septembra 1943 do nje dejansko prišlo. Sredi avgusta 1943 so v nemški vojski na novo uredili organizacijo poveljevanja na Balkanu. Vrhovni komandant za Jugovzhod (armadna skupina F) je postal feldmaršal Maximillian von Weichs. Pod njegovo poveljstvo so prišli armadna skupina E, vojaški poveljnik Srbije in 2. oklepna armada, ki je imela nalogo razorožiti italijanske enote na zahodnem Balkanu.⁷ Po nemškem zavzetju Jadrana sta bila severni in zahodni Jadran podrejena poveljniku Nemške mornariške komande za Italijo (Deutsches Marine-Kommando Italien), Dalmacija in južni Jadran pa poveljniku Jadrana (Kommandierender Admiral Adria). 1. oktobra 1943 so organizacijo nekoliko spremenili, severni Jadran je prišel pod pristojnost poveljnika Jadrana.⁸

Mornariška skupina pri IX. korpusu NOV in POJ

Razvoj boja proti zasedbenim silam je na slovenskem morju in obali potekal nekoliko specifično. Do leta 1944 vodstvo slovenskega partizanskega gibanja še ni ustanovilo mornariških enot, ki bi mogle delovati na morju in v obalnem območju.

Leta 1944, ko je druga svetovna vojna prešla v svojo sklepno fazo, so se ustvarili pogoji za ustanavljanje mornariških enot in obveščevalnih postojank na obali med Tržičem in reko Dragonjo. Nemška vojska je na vseh frontah izgubljala svojo moč. Anglo-ameriške sile so do sredine septembra prebile gotsko linijo v jadranski smeri po vsej njeni dolžini. Prišle so do Bologne, ki pa je niso uspele zavzeti, prav tako pa niso uspele prekoračiti reke Pad. Poveljstvo nemške vojske je v neaktivnosti anglo-ameriških sil na italijanskem bojišču sredi leta 1944 videlo nevarnost zaradi možnih priprav na izkrcavanja v zaledju svoje fronte, zato je del svojih divizij zadržalo v ozadju, med drugim v Tržaškem zalivu in Istri.⁹ Zahodna obala Istre je bila še posebej ranljiva, saj so bila tam tri pristanišča, primerna za večje izkrcevalne akcije. V štabu vrhovne komande so zato večkrat pozvali Hitlerja, da potrebno okrepi obrambo Istre.¹⁰ Strah pred izkrcanjem v Istri nikakor ni bil neosnovan, saj so imeli po porazu sil osi v Afriki britanski vojaški in politični krogi nenehno pred očmi Istro. Tam so se želeli izkrcati zaradi prodora na Balkan in v Srednjo Evropo. O sodelovanju partizanskih enot ob izkrcanju anglo-ameriških sil v Istri sta se Tito in Churchill pogovarjala 12. in 13. avgusta 1944 na sestanku v Caserti.¹¹

4. marca 1944 je štab mornarice predlagal Vrhovnemu štabu NOV in POJ, da začne s pripravami za ustanovitev I. pomorsko-obalnega sektorja in naj od Glavnega štaba Slovenije zahteva na razpolago vse bivše mornarje kraljeve mornarice. Vrhovni štab se s predlogoma najprej ni strinjal, saj naj ne bi bilo na razpolago več slovenskih mornarjev.¹² Po tistem, ko je Churchill v Caserti jasno predstavil svoje namene glede izkrcanja anglo-ameriških sil v Istri, se je Vrhovni štab NOV in POJ zbal, da želijo zavezniki s tem odreči slovenskemu in hrvaškemu

---

⁷ Vasiljevič, Mornarica NOVJ, str. 108.

⁸ Prav tam, str. 138.

⁹ Aldo Pirih: Pomlad na obali. Koper 1990 (dalje Pirih, Pomlad na obali), str. 107.

¹⁰ Prav tam, str. 21.

¹¹ Prav tam, str. 17.

¹² Tomšič, NOB na Jadranu, str. 359.

narodu pravico do priključitve istrskih in primorskih pokrajin. Tedaj se je potreba po ustanovitvi enot, ki bi v ključnih trenutkih prevzele v Istri in slovenskem Primorju vojaško pomorsko oblast, pokazala kot nujnost. Tako je Vrhovni štab NOV in POJ 30. avgusta 1944 izdal ukaz o ustanovitvi mornariških enot na obalnem pasu med Sočo in Limskim kanalom.¹³

V štab IX. korpusa na Lokvah je 24. septembra¹⁴ (po nekaterih podatkih je bilo to 25. septembra)¹⁵ prispela skupina mornariških častnikov, ki jih je štab mornarice zadolžil, da v slovenskem Primorju organizirajo mornariške enote. Sledila je ustanovitev Mornariške grupe pri IX. korpusu NOVJ in POJ, ki je imela nalogo, da na območju I. pomorsko-obalnega sektorja organizira mornariške udarne skupine, iz katerih naj bi se razvili odredi.¹⁶ Za poveljnika Mornariške grupe je bil imenovan mornariški major Janez Tomšič.

Ustanovitev Mornariškega odreda NOVJ Koper

---

23. septembra 1944 je štab IX. korpusa NOV in POJ Komandi Istrskega vojnega področja poslal odredbo, ki jo je prejel od Glavnega štaba NOV in POS: »Na operacijskem področju VII. korpusa se bo nahajal poseben oddelek mornarice, ki ga vodi major mornarice NOVJ tov. Tomšič Janez. Naloga tega oddelka bo pripraviti vse potrebno za formiranje posebne mornariške vojaške edinice na obalnem sektorju Slov. Primorja in Slov. Istre, ustanovitev prvih borbenih edinic na morju itd. Ker se bo ta oddelek mudil mnogo tudi na Vašem operacijskem sektorju, izdajte podrejenim edinicam, predvsem bataljonu IX. brigade v Istri in Komandi mesta Koper nalogo, naj v vsakem oziru podprejo tovariše iz tega oddelka. Treba jim je omogočiti zvezo z vsemi vojaškimi in političnimi organizacijami v vseh obalnih mestih Istre ter Trsta, dati na razpolago obveščevalno mrežo za njihove obveščevalne naloge, omogočiti koordinacije operacij na obalnem področju, dati na razpolago vse mornariške oficirje in podoficirje in mornarje iz bivše jugoslovanske mornarice. Ekonomsko oskrbovati vse tovariše iz tega oddelka ter jim v vseh ozirih nuditi pomoč.«¹⁷ Za uresničitev te naloge je bil imenovan poročnik mornarice Franc Dermota.¹⁸

---

¹³ Zdravko Klanjšček: Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943-1945. Ljubljana 1999 (dalje Klanjšček, Deveti korpus slovenske NOV), str. 191; Tomšič, NOB na Jadranu, str. 503.

¹⁴ Klanjšček, Deveti korpus slovenske NOV, str. 191.

¹⁵ Vasiljevič, Mornarica NOVJ, str. 306.

¹⁶ Slavko Kavšek: Slovenski narod v borbi za svoje morje. V: Morje gneva in svobode : zbornik partizanske borbe na morju. Ljubljana 1961, str. 66.

¹⁷ Arhiv Pomorskega muzeja Sergej Mašera Piran (PMSMP), fasc. MOK, Odredba štaba VII. korpusa Komandi istrskega vojnega področja, št. 663, 23. 9. 1944, inv. št. P 504.

¹⁸ Franc Dermota se je rodil 4. 10. 1914 v Železnikih. Končal je pomorsko vojno akademijo v Dubrovniku. Leta 1937 je postal poročnik korvete, tri leta kasneje pa poročnik fregate. Po kapitulaciji vojske kraljevine Jugoslavije je odšel v Ljubljano, kjer je bil 19. marca aretiran in odpeljan v Gonars. Slabe tri mesece kasneje mu je uspelo pobegniti, a je bil zaradi izdaje ponovno ujet. Med transportom v Nemčijo je ponovno pobegnul in po vrnitvi v domovino vstopil v Gorenjski odred. V partizanih je opravljal različne funkcije, med drugim je bil operativni oficir v bataljonu Prešernove brigade, referent za zvezo v Gorenjskem odredu, inženirski tehnični referent v štabu XXXI. divizije, komandant Mornariškega odreda Koper ... Po vojni je opravljal funkcijo adjutanta Pomorske komande severnega Jadrana, komandanta Pomorske postaje Lošinj in komandanta Pomorske obalne komande Trst, nato pa je bil v Glavnem štabu Jugoslovanske vojne mornarice. Demobiliziran je bil oktobra 1948.

Poročnik Dermota se je odpravil v Istro prek Komande Istrskega vojnega področja, ki se je nahajala na Sviščakih. Tja je prišel 24. septembra in se takoj lotil svojega dela v skladu z odredbo Glavnega štaba NOV in POS. Začel je s pregledovanjem spiskov partizanov, ki so se nahajali na istrskem območju. Poleg tega je poročnik Dermota od obveščevalnega centra 7. korpusa zahteval, da mu odredi Edvarda Logarja za pomoč pri organizaciji informativne službe mornarice v Istri.¹⁹ Jeseni 1944 so bile enote nemške vojske in njenih sodelavcev zelo aktivne in se je bilo težko prebiti iz notranjosti na slovensko obalo. To je bil glavni razlog, da se je poročnik Dermota odločil, da bo kar na Sviščakih oblikoval bojno skupino. Kdaj so Franc Dermota, Edo Logar in še dva mornarja iz Komande Istrskega vojnega področja krenili s Sviščakov preko Brkinov v slovensko Istro, ni točno ugotovljeno, najbrž 12. ali 13. oktobra. Vsekakor pa so 15. oktobra že bili v slovenski Istri, saj je poročnik Dermota 17. oktobra poročal, da je pred dvema dnevoma s svojo skupino uspešno prispel do Komande mesta Koper (KMK), ki se je tedaj nahajala v bližini Topolovca v dolini reke Dragonje. Isti dan se je ta skupina premaknila v Lopar in tam je bil ustanovljen Mornariški odred Koper, ki pa se tedaj še ni tako imenoval.²⁰ Poročnik Dermota je predlagal, da se skupina poimenuje Mornariška skupina pri KMK²¹ in ta izraz je tudi uporabljal v svoji korespondenci.

Skupinica mornarjev pod poveljstvom poročnika Dermote se je v političnem, vojaškem in intendantskem pogledu naslonila na KMK, ki jo je tedaj vodil Franc Planinc-Frenk. Skupini sta bivali v šotorih na raznih lokacijah po dolini Dragonje, občasno pa tudi v vaseh v omenjeni dolini: Boršt, Labor, Lopar, Topolovec in Komača.

Kmalu po prihodu v slovensko Istro je poročnik Dermota začel z izgrajevanjem obveščevalne mreže v bližini pristaniških mest. Pri navezovanju stikov z bodočimi zaupniki je bila v veliko pomoč KMK, ki je že imela izgrajeno mrežo sodelavcev po vsej slovenski Istri. Zaradi nerednih kurirskih zvez je poročnik Dermota pošiljal Mornariški grupi pri IX. korpusu tedenska poročila o opravljenem delu, obveščevalne podatke pa je pošiljal sproti.

Gibanje po istrskih vaseh je bilo partizanom oteženo zaradi številnih sovražnikovih postojank, nemalokrat so iz vasi odšli tik pred prihodom okupatorjevih patrolj. Stanje se je nekoliko izboljšalo konec oktobra, ko so Nemci zapustili več postojank v slovenski Istri. Takrat se je ponudila možnost za aktivnejše delovanje med istrskimi ljudmi tudi v političnem smislu.

Z moštvi posadk, ki so zapustile notranjost slovenske Istre, so Nemci popolnili posadke na obali, katero so vse bolj utrjevali. Najbolj je bila utrjena obala Miljskega polotoka. Tam je bila skoraj vsaka vas okupatorjeva utrdba; na omenjenem polotoku je bilo nameščenih približno 3000 sovražnikovih vojakov, poleg tega je bilo tudi morje pred Miljskim polotokom minirano.²²

¹⁹ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Informativni oficir mornarice za Istro MG pri IX. korpusu, poročilo št. 4, inv. št. P 508.

²⁰ 15. oktober velja za dan, ko je bil ustanovljen Mornariški odred Koper in na ta dan praznuje občina Piran svoj občinski praznik.

²¹ Pirih, Pomlad na obali, str. 128.

²² Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Situacijsko poročilo za obalo slovenske Istre, 24. 10. 1944, inv. št. P 514.

29. oktobra se je Mornariška skupina pri KMK okrepila s petimi novimi borci, ki so prispeli iz Komande istrskega vojnega področja.²³ 1. novembra so skupino mornarjev, ki se je nahajala pri KMK, sestavljali poročnik Franc Dermota, Edvard Logar, politdelegat Bernard Prašelj, vodnik Danilo Samec, mlajši vodnik Jože Valenčič, mlajši vodnik Boško Marič, desetar Zorko Hreščak, Herman Pečarič, Jože Kocjančič, Rihard Svetina, Karel Feraus, Franjo Korva, Peter Petaroš in Salvator Pelko.²⁴

Člani Mornariške skupine pri KMK so v začetku novembra pripravili predlog za organizacijo pomorske službe na obali slovenske Istre. To službo bi vodila šef pomorskega prometa za slovensko Istro in politkomisar, ki bi bila nameščena v Kopru. Obala bi bila razdeljena na pet luških kapetanij: Koper, Piran, Izola, Milje in Portorož. Za uspešno organizacijo pomorske službe bi potrebovali od 125 do 165 partizanov, vendar nam poročilo Mornariške skupine pri KMK z dne 29. oktobra, ki navaja, da Mornariško skupino sestavlja 14 članov, priča, da Mornariška skupina pri KMK še zdaleč ni imela zadostnega števila borcev. Na popolnitev Mornariške skupine pri KMK z zadostnim številom domačih prebivalcev ni bilo moč računati iz več razlogov. Večino istrskega prebivalstva, ki se je želelo pridružiti partizanskim enotam, so morali poslati naprej, enotam v notranjosti Slovenije. Poleg tega pa sta neprestana aktivnost in moč nasprotnika onemogočali učinkovito mobilizacijo.

Mornariška skupina pri KMK je bila v političnem smislu podrejena KMK; pripadniki te skupine so pripadali partijski celici KMK, ki jo je vodil politkomisar KMK. Imeli so sestanke in politične ure, na katerih so se seznanjali s trenutnim političnim položajem v Sloveniji in širše. A obstajala je namera, da se Mornariška skupina v političnem pogledu osamosvoji. Ko je bil poročnik Dermota imenovan za komandanta odreda, so poslali politkomisarju Mornariške grupe pri IX. korpusu prošnjo, naj pošlje njihovemu politdelegatu direktive, da bi lahko omenjeno namero tudi izpeljali.

Povečana aktivnost nemških enot v jesenskem času je prišla do izraza 4. novembra zjutraj, ko sta bili Mornariška skupina pri KMK in KMK napadeni. Sovražniku presenečenje ni uspelo, saj so patrolje o njem pravočasno obvestile skupino in komando. Borci so se umaknili v bližino vasi Koštabona. Umik je uspel brez izgub, pri tem pa se je še posebej izkazala Mornariška skupina, ki je omogočila umik dvema članoma KMK, ki sta bila ranjena že prej.²⁵

Okupator je novembra obnavljal postojanke, ki jih je zapustil v drugi polovici oktobra. Poleg tega je številčno okrepil nekatere druge posadke. Enote teh posadk so stalno patroljirale po terenu in s tem izvajale pritisk na partizanske enote. Te so bile zato prisiljene stalno menjavati svoje položaje. Pri tem so jih precej ovirale nizke temperature, sneg, gol gozd in ne nazadnje domači izdajalci. Tako je bil 15. novembra zaradi izdaje ujet kurir KMK, ki je imel s seboj precej pošte. Deset dni

²³ Prav tam, fasc. MOK, Mornariška skupina pri KMK MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 14, 1. 11. 1944, inv. št. P 516.

²⁴ Prav tam, fasc. MOK, Mornariška skupina pri KMK MG pri štabu IX. korpusa, Spisek tovarišev Mornariške skupine veljaven za dan 1. 11. 1944, 3. 11. 1944, inv. št. P 519.

²⁵ Prav tam, fasc. MOK, Mornariška skupina pri KMK MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 15, 6. 11. 1944, inv. št. P 520.

kasneje pa so na poti med železnico Trst-Pulj in Skadanščino padli politkomisar KMK in dva kurirja, ki so prav tako nosili pošto.²⁶

Ena od posledic stalnih premikov je bila neredna prehrana, ki že v osnovi večkrat ni bila zadostna. Udeleženec NOB Jože Race je o tem povedal: »Vsaka edinica je imela svojo kuhinjo, intendanta, ki je pobiral hrano po terenu. Se je zgodilo, da tudi več dni nismo jedli.«²⁷ Problem pri preskrbi s hrano je bil tudi ta, da so kmetom zaloge pobirali že pripadniki nemških in drugih enot in zato kmetje partizanskim borcem niso imeli več kaj dati. Drugi problem, ki je pestil partizanske borce, je bila obleka. Sprva so nosili, kar so imeli na sebi, ko so stopili v partizane. Ta obleka pa v večini primerov ni bila primerna za zimske razmere. Po kapitulaciji Italije so partizani jemali obleko umikajočim se italijanskim vojakom. Leta 1944 so zavezniki sicer začeli pošiljati obleko in opremo v Belo krajino, a je to blago bolj poredko prišlo do slovenske Istre.

17. novembra je Mornariška skupina pri KMK prejela pošto od Mornariške grupe pri IX. korpusu. V njej je bil ukaz z dne 6. 11. 1944 o poimenovanju skupine v Mornariški odred NOVJ Koper (MOK).²⁸ Poleg tega je Mornariška grupa pri IX. korpusu odredu odredila območje delovanja, ki se je raztezalo od Milj do reke Mirne. Na tem področju naj bi odred izvajal akcije na morju, obali in kopnem, organiziral prometno službo, tehnično službo, zveze, okrožni odsek in flotiljo.²⁹ Odred je še naprej ostal na istih položajih kot KMK, saj glede na svoj položaj, številčno stanje ter razmere skupini še vedno nista bili sposobni samostojno organizirati lastne prehrane in druge oskrbe. Novembra so v poveljstvu MOK resno razmišljali o politični in vojaški osamosvojitvi od KMK. Odločitev o tem je padla 21. novembra, in sicer predvsem zato, ker teren ni dovoljeval premikov večjih oboroženih skupin.³⁰ Kljub osamosvojitvi odreda od KMK je bil ta s KMK še naprej povezan v skupno partijsko celico, prav tako pa je odred še naprej pošiljal svojo pošto prek kurirjev KMK.

MOK se je 25. novembra nahajal zelo blizu kraja tragedije bataljona Alma Vivoda,³¹ a ga enote, ki so napadle bataljon, niso odkrile. Skriti v bunkerju v vasi Topolovec so borci odreda počakali, da se je spopad končal, in se naslednji dan povezali s KMK. V naslednjih dneh je MOK izvedel več premikov, saj so ujeti borci bataljona Alma Vivoda vedeli, kje se zadržuje in bi kateri izmed njih lahko izdal njegove položaje.

Konec novembra se je MOK pridružil Franc Šiška-Črto iz Prešernove brigade 31. divizije in prevzel funkcijo politkomisarja odreda.³² Z njegovim prihodom je

²⁶ Prav tam, fasc. MOK, MOK MG pri štabu IX. korpusa, 19. 12. 1944, inv. št. P 524.

²⁷ Jože Race, udeleženec NOB, ustna izjava.

²⁸ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, MG pri štabu IX. korpusa MG Koper, 6. 11. 1944, inv. št. P 6174 (fotokopija prepisa), prepis hrani Arhiv Republike Slovenije, fasc. 272/IV, original hrani Vojnoistorijski institut JNA v Beogradu.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, MOK MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 20, 18. 12. 1944, inv. št. P 526.

³¹ Bataljon Alma Vivoda je doživel težko usodo, skupaj z njim pa Komanda mesta Buje, del Komande mesta Koper in 2. brigade 43. divizije, ki so se mu pridružili. 25. novembra so jih napadli Nemci, ki so izvedeli, da se na območju Topolovca zadržuje večja skupina partizanov. V boju je padlo 18 borcev, 85 pa jih je bilo ujetih. Preostanek bataljona je bil nato razpuščen.

³² Slavko Kavšek: Spomini na akcije mornariške skupine IX. Korpusa. V: Slovenski Jadran, letnik 3, št. 2, Koper 1954, str. 6.

oživelo politično delo v odredu in na terenu; Franc Šiška-Črto pa je bil zelo aktiven tudi pri mobilizaciji novih mornarjev in je tako precej pripomogel k širitvi odreda.

Decembra so člani odreda usmerili glavnino svojih moči v organizacijo pomorske oblasti na obali. V poročilu št. 23 je MOK Mornariški grupi pri IX. korpusu predstavil predlog organizacije oblasti na obali. Oblikovali naj bi 5 skupin in vsaka bi nadzorovala svoj del obale:

- skupina Milje bi nadzorovala obalo med Žavljami in izlivom reke Rižane;
- skupina Koper bi nadzorovala obalo od izliva Rižane do rta Viližan;
- skupina Izola bi nadzorovala obalo med rtom Viližan in rtom Ronek;
- skupina Piran bi nadzorovala obalo od rta Ronek do kanala Sv. Oderika³³ pri izlivu reke Dragonje;
- skupina Umag bi nadzorovala obalo med kanalom Sv. Oderika do reke Mirne.³⁴

Po 25. novembru je nasprotnik okrepil svoj pritisk na tista območja slovenske Istre in njenega zaledja, za katera je menil, da se tam nahajajo partizanske enote. Sredi decembra je izvedel obsežno ofenzivo po vsej slovenski Istri, a velikega uspeha ni imel. Borci MOK so se mu uspešno izmikali. Pojavila pa se je nova nevarnost, saj so Nemci med svojo ofenzivo ujeli aktivista, ki je poznal položaj odreda in bi ga lahko izdal. Zato je moral odred izvajati nove premike.

MOK je v novem letu iskal stike z mornarji mornarice NDH. Dva terenska zaupnika, ki sta poznala razmere na miljskem polotoku in v lazaretu sv. Jernej, kjer je bila vojašnica NDH, sta prišla v stik s hrvaškim častnikom Miletičem, član odreda Boško Marič pa s hrvaškim podčastnikom Prejadakovičem. Dogovori o prestopu večjega števila mornarjev NDH v partizanske vrste so se končali razmeroma neuspešno. Marca so na položaj odreda prišli le trije mornarji mornarice NDH, in sicer Ante Kuzmanovič, Ivan Damjanovič - Bragadin in Ivan Farčič - Calija, ki so bili na podlagi direktive štaba mornarice napoteni prek Komande mesta Buje v 43. divizijo.³⁵ Sicer pa se je nadaljevalo delo pri organizaciji luških zastopstev, ki naj bi prevzela oblast v posameznih predelih obale. Konec januarja je bila oblikovana skupina treh borcev, ki jo je vodil Boško Marič, Bernard Prašelj pa je opravljal funkcijo politdelegata. Skupina je imela nalogo oblikovati luško zastopstvo v Kopru; zadrževala se je v bližini KMK in z njo sodelovala. Pri oblikovanju oblasti na obali so se pojavile nepričakovane težave. Italijansko prebivalstvo ni zaupalo tistim članom MOK, ki so bili italijanske narodnosti, češ da so se prodali tujemu narodu. Poleg tega pa so iz Izole prišle novice, da se tam razvija reakcija desnih strank, ki poudarja, da bi odcepitev Istre od Italije prinesla istrskemu prebivalstvu italijanske narodnosti negativne posledice.³⁶

V začetku februarja se je nemško poveljstvo odločilo, da bo z obsežno akcijo uničilo osvobodilno gibanje v slovenski Istri. Obe enoti sta 6. februarja dobili sporočilo, da okupator pripravlja ofenzivo na območje vasi Boršt, in sta se zato v

³³ Danes struga reke Dragonje.

³⁴ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, MOK MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 23, 19. 12. 1944, inv. št. P 529.

³⁵ Tomšič, NOB na Jadranu, str. 650.

³⁶ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, MOK MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 2, 10. 1. 1944, inv. št. P 532.

noči na 7. februar umaknili. KMK se je sovražniku spretno izmikala, in ker o nemški ofenzivi ni bilo ne duha ne sluha, se je vrnila na stari položaj pri vasi Hrpeljci, ki se nahaja med Borštom in Laborjem. Tudi 8. februarja ni bilo v Borštu in okolici znaka o navzočnosti nemških vojakov. 9. februarja zjutraj so nemški vojaki obkolili bunker, v katerem se je zadrževala KMK. Vnel se je dolgotrajen boj, v katerem je bilo razmerje moči 6 : 500. Nemškim vojacom nikakor ni uspelo prodreti v bunker, saj je ta imel idealno lego in so pripadniki KMK odbili vse napade. Ko je pripadnikom KMK začelo primanjkovati streliva in so nemški vojaki pričeli z miniranjem bunkerja, je komandantu KMK Frenku postalo jasno, da je odpor zaman, in je svojim borcem ukazal izpad iz bunkerja, sam pa si je, da ne bi padel v roke sovražniku, vzel življenje. Izpad partizanom ni uspel, saj so jih nemški vojaki zajeli in odpeljali v koprške zapore. Med potjo je enemu partizanu uspelo pobeigniti, za preostalimi pa se je vsaka sled izgubila v tržaški Rižarni.³⁷ Po padcu komandanta KMK in njegovega komisarja Janeza Leniča³⁸ je MOK prevzel skrb za obnovitev KMK, preostali borci KMK pa so se začasno priključili MOK. Novi komisar KMK je z namestnikom komandanta prispel v slovensko Istro v soboto, 3. marca.³⁹

Reševanje ameriškega pilota

V času, ko je bila uničena KMK, se je v bunkerju v sosednji dolinici poleg poročnika Dermote in aktivistke Fani zadrževal še ameriški pilot Charles R. Daugherty. Ker se mu je med letom nad Slovenijo pokvarilo letalo, je moral odskočiti nad slovensko Istro. Doskočil je v dolini reke Dragonje. Prva ga je srečala Francka Lovrečič iz Boršta, ki je ravno takrat v bližini grabila steljo.⁴⁰ Po začetnem šoku ga je skupaj z nekaterimi sovaščankami odpeljala v bunker KMK, ki se je nahajal v bližini, in katerega položaj je kot terenska aktivistka poznala. 8. februarja zvečer je ameriški pilot bunker zapustil in odšel v sosednjega, v katerem se je zadrževal poročnik Dermota. S tem si je nevede rešil življenje. Med samim spopadom borcev KMK z nemškimi vojaki so mu ponudili, naj se preda, saj bi ga kot vojnega ujetnika ščitile razne vojne konvencije, a je to možnost zavrnil in se odločil vztrajati s svojimi rešitelji do konca. Ves čas bivanja v bunkerju je poudarjal, da želi čim prej do svobodnega ozemlja v Beli krajini in od tam nazaj v svojo enoto.

Nadaljnje delo odreda

S koncem vojne, ki je konec zime 1944/1945 že visel v zraku, se je aktivnost pripadnikov MOK povečala. Obveščevalnemu delu so dodali prve akcije proti sovražniku. Konec februarja je skupina pod vodstvom Guerrina Degrassija - Darka izvedla drzno akcijo. Sredi noči je prodrla skozi blokade v mesto Izola in iz urada

---

³⁷ Pirih, Pomlad na obali, str. 166-173.

³⁸ Janez Lenič je padel že konec novembra 1944 pri Skadanščini.

³⁹ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri IX. korpusu, poročilo št. 10, 7. 3. 1945, inv. št. P 542.

⁴⁰ Edi Šelhaus: Po sledih zaveznikov v minuli vojni. V: Nedeljski dnevnik, 4. 3. 1979, str. 15.

Landschutz⁴¹ odnesla pisalni stroj. Na to drznost so odgovorili Nemci, ki so 24. in 25. februarja z močnimi patroljami preiskovali območje vasi Lopar.⁴²

Darko je na začetku marca iz Izole poročal: »Da je tam organizirana skupina 6 mornarjev,⁴³ kot članov udarne grupe našega odreda. Ti tovariši bi mogli izvršiti sabotažne akcije v samem pristanišču, vendar bi rabili kem. svinčnike in nekaj angl. eksploziva, zato prosimo, da te ob prvi priliki pošljete.«⁴⁴

15. marca je Mornariška grupa pri IX. korpusu poslala sporočilo vodstvu MOK, ki je predvidevalo reorganizacijo vodstva odreda. »Z depešno odredbo štabu Mornarice števil. 68 z dne 13. marca t.l. je premeščen tovariš Kavšek Slavko v štab mornarice, a njegove dolžnosti načelnika štaba v Mornariški grupi da prevzame poročnik Tov. Dermota Franc, dosedanji komandant Mornariškega odreda Koper. Z isto odredbo prevzame dolžnost poročnika Dermote v odredu Koper Logar Edo.«⁴⁵ Poročnik Dermota je novo funkcijo prevzel, vendar mu vojaški položaj v slovenski Istri ni dovoljeval, da bi se javil na novem položaju pri Mornariški grupi. Tako je do konca vojne ostal v Mornariškem odredu Koper kot komandant Mornariške grupe pri IX. korpusu. Reorganizacija vodstva odreda ni prinesla nikakršnih sprememb v delovanju odreda.

Ravno v tem času so v Vipavsko dolino in na Kras prišli četniki, s čimer je za nekaj časa prišlo do prekinitve zveze med MOK in Mornariško grupo pri IX. korpusu. Med marčevsko ofenzivo na IX. korpus je padel major Baldomir Saje, s tem pa so šifre za radijsko povezavo med Mornariško grupo pri IX. korpusu in MOK, ki jih je imel pri sebi, padle v roke Nemcem.⁴⁶ Tako do radijske zveze med enotama ni prišlo vse do konca vojne.

20. marca so nemške sile organizirale ofenzivo na območju delovanja odreda. V ofenzivi, ki je trajala še naslednji dan, je sodelovalo 4-5 čet, bližnje posadke pa so postavile zasede.⁴⁷ Odred je bil pravočasno obveščen in se je, razdeljen v manjše skupine, umaknil pred premočnim nasprotnikom.

Konec marca 1945 se je položaj v slovenski Istri korenito spremenil. Okupator je začel opuščati svoje postojanke, saj je nemška komanda pošiljala člane posadk v boj proti 4. armadi NOVJ. V bližini obalnih mest je odredu uspelo ustanoviti stalna luška zastopstva, pripadnika odreda sta se nahajala tudi v hrvaški Istri, eden pri Umagu in drugi pri Novigradu. Taka organizacija je predstavljala jedro za bodoče akcije odreda. Zaradi nastalega položaja je poveljstvo MOK opravilo več političnih sestankov z različnimi funkcionarji. Na teh sestankih je bilo poglobljeno vprašanje prihodnosti Primorske in slovenske Istre. Sicer pa je bilo glede tega že na drugem zasedanju Avnoja odločeno, da bo Primorska pripadla Sloveniji.

⁴¹ O Landschutzu gl. Tone Ferenc: Nemška policija v operacijski coni »Jadransko Primorje« 1943-1945. V: Borec, št. 12, str. 657-676.

⁴² Tomšič, NOB na Jadranu, str. 647-648.

⁴³ Mornarji, o katerih poroča Darko, so bili Ottavio Gruber, Duillio Dudino, Bruno Menis, Andrian Furlan, Libero Colomban in Ferruccio Benvenuti.

⁴⁴ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 10, 7. 3. 1945, inv. št. P 542.

⁴⁵ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Mornariška grupa pri IX. korpusu NOV in POJ štabu MOK, št. 271, 15. 3. 1945, inv. št. P 544.

⁴⁶ Tomšič, NOB na Jadranu, str. 648.

⁴⁷ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 13, 29. 3. 1945, inv. št. P 546.

V začetku aprila je poročnik Dermota štabu Mornariške grupe pri IX. korpusu poslal poročilo, v katerem je zapisal: »Na osnovi priporočila, ki ga je poslal tamkajšnji komitet, smo dali kapitanu ital. mornarice Chelleri-ju, kot strokovnjaku in možu, ki uživa ugled, polnomočje za organizacijo pristanišč Pirano, Isola, Portorose.«⁴⁸ Vsi člani odreda, ki so že bili na delu v omenjenih krajih, so bili postavljeni pod poveljstvo omenjenega italijanskega kapitana korvete.

V začetku aprila so v slovensko Istro prišli sekretar OK KPS za južno Primorsko France Perovšek, pokrajinski inštruktor OF Janez Stanovnik in namestnik komandanta Istrskega vojnega področja poročnik Jože Buh - Borut. 9. aprila je Janez Stanovnik na konferenci govoril o pravilni rešitvi problemov in o stališču, ki naj bi ga zavzeli do zaveznikov. Da bi čim bolj izkoristili razpoložljive moči, so navzoči na konferenci sprejeli predlog o osnovanju skupnega Operativnega štaba.⁴⁹ Zaradi različnih vzrokov pa do osnovanja nikoli ni prišlo.

Napad na Izolo

V dneh, ki so sledili konferenci, se je poveljstvo MOK odločilo, da bo razorožilo italijansko milico in Landschutz v mestu Izola. »Po dolgih pripravah smo poslali v Isolo 2 tov. iz naše ožje komande, ki naj bi pojačala že obstoječo udarno grupo v mestu samem. Prvotno je bil določen za napad dan 11. aprila. Ta dan je okupator vršil v mestu čistko, zato akcija ni bila mogoča. Vsled nepredvidenih ovir se je izvršitev akcije zavlekla do 14. aprila.«⁵⁰ Štab MOK je prek svojih obveščevalcev dobil podatke o številu okupatorjevih vojakov in njihovi oborožitvi in na podlagi teh podatkov je pripravil načrt za napad na Izolo. Skupina, ki je bila predvidena za napad, se je v noči s 14. na 15. april razdelila v dve manjši skupini, ki sta bili okrepljeni tudi s člani partijskega komiteja. Napada na kasarno milice in Landschutza sta potekala hkrati. Borci so bili oboroženi sila skromno, imeli so le dve pištoli, a ob velikem pogumu je bilo tudi to dovolj za uspeh. Kasarno milice je napadlo 6 borcev. Vodil jih je G. Degrassi - Darko, borec odreda in član izolskega GAP.⁵¹ Napadeni so nudili minimalni odpor. Med pripadniki odreda ni bilo nobene žrtve, medtem ko je bila na italijanski strani ena. Ob tem napadu so borci odreda zaplenili en puškomitraljez, štiri puške in več bomb.⁵² Skupina, ki je vdrla v stavbo Landschutza, je štela 15 borcev. Vodila sta jo Emil in Gomel. Za akcijo so bili dogovorjeni z vodjo kasarne, ki jim je odprl vrata. Nato so na hitro razorožili stražarja ter nagnali sovražnikove vojake v kot njihove spalnice. »Ti so se tresli pred 1 samo pistolo zastarelega tipa - bili so tako iznenadeni, da niso mogli niti do

⁴⁸ Prav tam, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 15, 9. 4. 1945, inv. št. P 548.

⁴⁹ Prav tam, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 16, 17. 4. 1945, inv. št. P 550.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Gruppo d'azione patriotica, sabotažne skupine, ki jih je organizirala italijanska KP in so imele za glavno nalogo mestno gverilo; organizirane trojke so delovale po večjih tržaških tovarnah in nekaterih obalnih mestih; gapovci so bili rekrutirani iz protifašistične mladine.

⁵² Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 16, 17. 4. 1945, inv. št. P 550.

besede.«⁵³ V akciji so borci odreda zasegli eno brzostrelko, 50 pušk, dve pištoli, strelivo in nekaj opreme. Ob odhodu niso odpeljali s seboj ujetnikov, sta se pa jim pridružila dva vojaka SS.⁵⁴

Po uspešno končani akciji so se borci umaknili prek hriba Malija, ki se dviga nad Izolo. Neznani udeleženec akcije je zapisal: »Morje se je v mesečini lesketalo pod nami kot srebrna ravan. Tisto Jadransko morje, kjer bodo kmalu zaplapolale naše zastave z rdečo zvezdo. Približali smo se obali. Kmalu jo bomo zapustili in prešli na naš element. Na naše morje. Na naše ladje.«⁵⁵ Akcija v Izoli je imela večkratnega uspeh. Vsi člani odreda so se oborožili, poleg tega je imel napad velik politični pomen. O njem je vsa Obala govorila več dni; tamkajšnje prebivalstvo je začelo verjeti, da konec vojne ni več daleč. Sprožil se je tudi nov mobilizacijski sunek. Dnevno je v odred prihajalo pet do šest novih borcev. Iz novih članov je bil ustanovljen bataljon. V svojem poročilu je poročnik Dermota zapisal, da je »Mornariški odred Koper s trenutnim stanjem usposobljen, da prevzame pomorsko oblast v vseh pristaniščih, katere pripadajo pod njegovo območje.«⁵⁶

Konec aprila se je MOK iz zaledja obale premaknil v njeno neposredno bližino. Udarne čete je bila razdeljena na tri skupine, od katerih je bila vsaka usmerjena na določen del obale. Posamezne skupine odreda so patrolirale po obali in izpeljale več manjših akcij.

Priprave na sklepne boje so od partizanskih enot zahtevale, da skupaj s političnimi organizacijami delujejo enotno. Konec aprila so v slovenski Istri potekali številni posveti. Zadnji je potekal 28. aprila v Laborju. Na tem sestanku so odločili, da je naloga MOK osvoboditev Izole in Pirana.⁵⁷

Osvoboditev Izole

Za izhodiščni položaj za napad na Izolo je štab MOK določil hrib nad vasico Malija (kota 276).⁵⁸ Prednost tega hriba je bila v tem, da je bil primeren tako za pohod proti Izoli kot proti Piranu. Načrt je bil usklajen z drugimi partizanskimi enotami. Udarne čete odreda je bila razdeljena v tri skupine. Prva skupina se je usmerila proti Piranu, druga proti Izoli, tretja pa je zasedla koto nad Semedelo. MOK je moral zaradi nepredvidenega poteka dogodkov dvakrat poskusiti z osvoboditvijo Izole. Prvič so borci odreda krenili z Malije proti Izoli v noči z 28. na 29. april. V mesto samo so prišli brez težav. Del odreda se je razmestil po mestu, del pa proti cesti Koper-Piran. 29. aprila jih je presenetil prihod nemške motorizirane kolone, ki se je umikala iz Pulja proti Trstu. Odredova zaščitnica je napadla ko-

---

⁵³ Prav tam, fasc. MOK, Iz življenja in dela MOK, spominska beležka nekega mornarja, inv. št. P 552.

⁵⁴ Prav tam, fasc. MOK, Štab MOK štabu MG pri štabu IX. korpusa, poročilo št. 16, 17. 4. 1945, inv. št. P 550.

⁵⁵ Andrej Pagon-Ogarev: Po dolgih stoletjih smo stopili na morje. V: Borec, št. 12, str. 557.

⁵⁶ Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Načelnik štaba MG pri IX. korpusu štabu MG pri štabu IX. korpusa, 27. 4. 1945, inv. št. P 555.

⁵⁷ Slovenska Istra v boju za svobodo. Koper 1976 (dalje Slovenska Istra v boju), str. 644.

⁵⁸ Prav tam, str. 655.

lono, a se je morala po kratkem spopadu umakniti proti Maliji, enako je veljalo za del odreda, ki je bil v mestu.⁵⁹

Borci odreda so vnovič poskušali v noči s 30. aprila na 1. maj. Skupino, ki je imela nalogo osvoboditi Izolo, je vodil Carlo Chelleri, v njej so bili v glavnem borci italijanske narodnosti, izolski meščani.⁶⁰ V skupini so bili tudi člani luškega zastopstva, ki so imeli nalogo vzpostaviti pomorsko oblast v mestu. Okrog polnoči so že bili pred Izolo. Nekaj problemov jim je sprva povzročala skupina nemških vojakov, ki se ni hotela predati, a so jih nato s prevaro ujeli. Preostali Nemci so na čolnih pobegnili proti Trstu, še pred odhodom pa jim je uspelo razstreliti pristaniški pomol in obalo. 1. maja zjutraj so borci prevzeli vojno upravo. G. Degrassi - Darko je postal vodja luške kapetanije.

Osvoboditev Pirana

Borci MOK so se pred napadom na Piran prav tako namestili v bližini Malije. Od tam so proti Piranu krenili v noči na 1. maj. Pot je bila prosta, saj so se Nemci iz Portoroža in Pirana že umaknili. V Piranu je ostalo le nekaj karabinjerjev, ki pa niso nudili prehudega odpora. Borci odreda so na glavni piranski trg vkorakali dopoldne na praznik dela. Zasegli so eno oboroženo trabakulo s protiavijskimi topovi, v Portorožu pa motorni čoln MAS.⁶¹ Akcija je vseskozi potekala v sodelovanju s Paolom Semo in njegovo skupino gapovcev. Popoldne tega dne so slovenski pomorščaki z zajeto barko zapluli po osvobojenem morju. Na barki so izobesili prapor Mornariškega odreda Koper, ki so ga izvezle mladinke iz Loparja. Toda nevarnosti še ni bilo konec. Noč po osvoboditvi je v piransko пристanišče priplula oborožena ladja s 44 nemškimi mornarji, ki so pobegnili iz Pulja. Misleč, da je Piran še vedno v nemških rokah, so skušali pristati v piranskem pristanišču. Partizani so jih pričakali v zasedi, razorožili ter jih zajeli, ladjo pa zaplenili.

Poročnik Dermota je 2. maja končno lahko poročal: »Mornariški odred Koper je dne 28.4. t.l. očistil od okupatorja Isolo in jo zasedel. Dne 1. 5. je Odred zasedel mesta in pristanišča Piran ter Portorose. V Isoli in Piranu in v Portorosah je Odred prevzel Vojaško oblast tudi nad mestom. Isti dan so spostavljena zastopništva v sledečih pristaniščih: Koper, Isola, Piran in Portorose.«⁶²

Na robu Piranskega zaliva, na Savudrijskem polotoku, se je še vedno zagrizeno branila močna nemška posadka. Na pogajanja z njimi je odšel namestnik komandanta MOK Edvard Logar. Komanda nemške posadke se je bila pripravljena predati, a ne partizanom, temveč le rednim vojaškim enotam. Tako so Nemci do prihoda štaba Hercegovske divizije ostali na svojih položajih še skoraj teden dni.⁶³

---

⁵⁹ Italo Delloro Gambin., *Isola d' Istria, a ritroso nel tempo*. Paisan di Prato 2000, str. 112; Slovenska Istra v boju, str. 656-657.

⁶⁰ Janez Kramar: *Izola, mesto ribičev in delavcev*. Koper 1987, str. 512.

⁶¹ Slovenska Istra v boju, str. 658; MAS - Motoscafo Armato Silurante, motorni torpedni čoln, oborožen z dvema torpedoma in protiletalskim mitraljezom, posadka je, odvisno od modela, štela do 10 mož.

⁶² Arhiv PMSMP, fasc. MOK, Načelnik štaba MG pri IX. korpusu komandantu 1. obalnega sektorja, prej šef MG pri IX. korpusu, 2. 5. 1945, inv. št. P 556.

⁶³ Tomšič, NOB na Jadranu, str. 765.

Sklep

Čeprav je razvoj partizanskih pomorskih enot, ki bi sodelovale v boju proti zasedbenim enotam v obalnih krajih slovenske Istre, potekal nekoliko počasneje kot razvoj partizanskih enot drugod v Sloveniji in v ostalih delih vzhodne jadranske obale, so slovenski partizanski pomorščaki v sklepnih fazah druge svetovne vojne uspešno sodelovali v osvoboditvi primorske pokrajine. Vzrok za ta počasnejši razvoj lahko iščemo v tem, da je bilo veliko Primorcev in Istranov mobiliziranih v italijansko vojsko in so se borili na drugih bojiščih, ter v dejstvu, da Vrhovni štab NOV in POJ boja v slovenski Istri ni videl kot svojo prioriteto. Šele vojaško-politični položaj po zmagi anglo-ameriških zaveznikov v severni Afriki in kapitulaciji italijanske vojske leta 1943 ter nazadovanje nemških sil na evropskem bojišču leta 1944 sta pospešila razvoj partizanskih pomorskih enot na obali slovenske Istre.

Po aprilski vojni leta 1941, v kateri so bile enote kraljeve mornarice kljub povečani stopnji bojne pripravljenosti razmeroma neaktivne, so se že poleti istega leta začele v nekaterih krajih vzhodne obale Jadranskega morja in otokov organizirati posamezne skupine partizanskih pomorščakov, ki so začele z akcijami proti italijanskim enotam in enotam NDH na tem območju. Te enote partizanov pomorščakov niso delovale povsem usklajeno med seboj vse do 18. oktobra 1943, ko je Vrhovni štab Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije ustanovil Mornarico NOV in POJ. Predvidena je bila ustanovitev partizanskih mornariških enot tudi v slovenski Istri, a do tega tedaj še ni prišlo. Primanjkovalo je slovenskih pomorščakov, poleg tega pa je bilo v slovenski Istri in njenem zaledju veliko nemških enot, ki so v glavnem varovale pomembno prometnico Trst-Reka in obalna mesta ter tako zavirale razvoj partizanskega gibanja na tem območju. V prvi polovici leta 1944 so bile razmere na evropskih bojiščih že povsem spremenjene. Nemčija s svojimi zaveznicami je bila domala na vseh frontah v defenzivi. Balkanu in Srednji Evropi se je približevala Rdeča armada in zato so se anglo-ameriški zavezniki zbal za izgubo vpliva na tem delu Evrope. Predvsem Churchill se je zavzemal za izkrcanje v Istri, saj bi s tem ohranili določen del vojaško-političnega vpliva na tem območju.

Vrhovni štab NOV in POJ se je ob teh jasno izraženih namerah svojih zaveznikov zbal, da želijo anglo-ameriški zavezniki z izkrcanjem odreči slovenskemu in hrvaškemu narodu pravico do priključitve Primorske in Istre. S to grožnjo se je pokazala potreba po ustanovitvi partizanskih enot, ki bi v ključnih trenutkih v Istri in Slovenskem primorju prevzele vojaško pomorsko oblast. 30. avgusta 1944 je Vrhovni štab NOV in POJ izdal ukaz o ustanovitvi mornariških enot na obalnem pasu med Sočo in Limskim kanalom, 23. septembra pa je štab IX. korpusa NOV in POJ poslal Komandi istrskega vojnega področja odredbo, v kateri je pisalo, da se bo na področju VII. korpusa NOV in POJ nahajal oddelek mornarice pod poveljstvom Franca Dermote z nalogo ustanoviti bojne enote na obalnem sektorju slovenskega Primorja in slovenske Istre. Franc Dermota je skupaj z dvema partizanoma na začetku oktobra prispel v slovensko Istro, 15. oktobra pa je prišlo do ustanovitve Mornariškega odreda NOVJ Koper, ki je bil tako poimenovan šele z ukazom z dne 6. 11. 1944. Zaradi majhnega števila mornarjev in pomanjkanja opreme se je odred naslonil na Komando mesta Koper, ki se je nahajala v slovenski Istri. Številčno stanje odreda se je s prihodi novih mornarjev postopoma večalo. Glavna naloga pripadnikov odreda je bilo obveščevalno delo, saj je bil za aktiven

boj proti nemškim enotam odred številčno še premajhen. Zaradi številnih nemških postojank v slovenski Istri in pogostih akcij nemških enot na tem območju je moral odred pogosto menjavati svoje položaje, pri čemer je trpelo njegovo delo. Spomladi 1945 se je pritisk nemških enot zmanjšal, saj so bile številne enote angažirane v bojih proti enotam jugoslovanske 4. armade. Tedaj se je številčno precej okrepljen odred tudi sam aktivno vključil v sklepne boje za osvoboditev slovenske Istre in Primorja. Konec aprila je poveljstvo odreda dobilo ukaz, naj osvobodi obalni mesti Izola in Piran. Izolo so pripadniki odreda po nekaj težavah osvobodili v noči s 30. aprila na 1. maj. Proti Piranu so prav tako krenili v noči na 1. maj in ga po šibkem odporu pripadnikov italijanske milice tudi osvobodili. Tedaj so končno prišli na svoj teren, saj so z zaplenjeno vojaško ladjo prvič zapluli po slovenskem morju.

Rok Filipčič

THE KOPER MARINE DETACHMENT OF THE PEOPLE'S LIBERATION ARMY
OF YUGOSLAVIA

S u m m a r y

The development of the partisan naval units at the coast of the Slovenian Istria was somewhat slower than the development of the partisan units in the rest of Slovenia and in the other parts of the eastern Adriatic coast. However, in the final stages of World War II, the Slovenian partisan marines participated successfully in the liberation of the coastal region of Primorska. The reason for the delay can be sought in the facts that a large number of people from Primorska and Istria were mobilised into the Italian Army, which is why they fought on other battlegrounds, and that the Supreme Headquarters of the People's Liberation Army and Partisan Detachments of Yugoslavia did not see the struggle in the Slovenian Istria as its priority. Only the military and political situation after the victory of the British and American Allies in North Africa, the capitulation of the Italian Army in 1943, and the decline of the German forces in the European theatre of war in 1944 encouraged the development of the partisan naval units at the coast of the Slovenian Istria. In October 1943, the Supreme Headquarters of the People's Liberation Army of Yugoslavia established the Navy of the People's Liberation Army of Yugoslavia. It was envisioned that partisan marine units would also be established in the Slovenian Istria, but that did not take place yet at that time. Besides the lack of Slovenian marines, the development of these partisan units was also hindered by the presence of a large number of German units in the Slovenian Istria and its hinterlands, which mostly protected the important transport route between Trieste and Rijeka as well as the coastal cities. Churchill's support of the potential disembarkation in Istria with the aim of preserving a part of the British military and political influence in this region, was seen by the Supreme Headquarters of the People's Liberation Army of Yugoslavia as an intention of the British-American Allies to deny the right of the Slovenian and Croatian nation to the annexation of Primorska and Istria. Hence the establishment of the partisan units, which would take over the military naval authority in Istria and in the Slovenian coastal region in the key moments - on 30 August 1944 the Supreme Headquarters of the People's Liberation Army of Yugoslavia issued an order on the establishment of marine units at the coastal region between the river Soča and the Limski kanal channel. On 23 September the headquarters of the 9th Corps of the People's Liberation Army and Partisan Detachments of Yugoslavia sent a decree on a navy detachment commanded by Franc Dermota to the Command of the Istrian operational zone. On 15 October Franc Dermota established the Koper Marine Detachment of the People's Liberation Army of Yugoslavia, named in accordance with the orders of 6 November 1944. The main task of this detachment was intelligence, since in terms of numbers it was still too weak to fight actively against the German units. Due to numerous German posts in the Slovenian Istria and frequent actions of the German units in this region, the detachment had to change its positions frequently, which had an adverse effect on its operations. In the spring of 1945, when the pressure of the German units decreased due to their engagement in the struggle against

the units of the Yugoslav 4th Army, this considerably strengthened detachment also took part in the final battles for the liberation of the Slovenian Istria and the coastal region of Primorska. The coastal towns of Izola and Piran were liberated, both of them in the night from 30 April to 1 May. At that time the naval unit sailed the Slovenian sea for the first time in a confiscated military ship.